

تا ز خون گرمی گردوں مستم
فارغ از چرخ به غرقابِ نعم
عشق در پرده جان است نهال

چہ می کاں بسو نیست مرا
پشت بالی ز کدو نیست مرا
شرم زان برہنہ رو نیست مرا

سخنم عشق بود سترگو

کہ زباں برہنہ گو نیست مرا

ندانم بس ز بس ہر لحظہ تو صیفت کشیدن
بروں از حد دل نگذاشتم پایش کشیدن
ز دل بسیار دار چشم مشتاقم طہیدن را
تغافل گوش بر او از کم گوئی من باشد
پسین کز کریم دریا و دارد عالم ہر دم
ز بس تنم کند زیر آرا نمی خواہم
بجائے شیر دل بود خو خوار خود ہر دم
کجا ہم رخ جانان زنگ و نبض من گرفت
زیرودانہ تا از سبب دلہا مشتاقان
چو فتن در پے آہونکا ہے بود دشوارم

دلہم بکیار میخواید رخ خوب دیدن را
کہ سقف آسمانہا مالہ میخواید دیدن را
کہ برق جلوہ اش گرفت بر مرقاں دیدن را
کہ رنگین لہا دارد بگوش او کشیدن را
چہ شور محشرے گرفت از چشم چکیدن را
بطلاق ابرو جانان لبتیاب چیدن را
کہ خیر تیر جہائے او نمینخواہد مکیدن را
ز چشم من پریدن راز ابرویم چیدن را
بہر زلف چو ز تارش بدہ آب بریدن را
بچشم خود سپردم عاقبت کار و دیدن را

۱۳: - بے حجاب و کشادہ رویے - صائب سے ہے نقابِ جالت برہنہ روئی ہے: خموشی تو زباں بند کا بھوئی ہے۔
(اندراج)

کہ بوگر ویدیم از گل حشش وزیدین را
 جو اصناف و انم نامہا من وزیدین را
 کہ چشم کور باید سے دل ز خلق دیدن را
 کہ داند منزل اول منزل رسیدن را
 چرا پاس نفس سرور ہو ادار و تر اے عشق

نیرز و این خنیں پا در ہو اتارے تمیدن را

کہ وسعت بیشتر باشد بکنجہ در خریدن را
 فنا کن خود پسند یہا معانی آفریدن را
 حدیث او نماید ہر گہر گوش شنیدن را
 ہی دستی مرا بر سینیہ از دل روچین را
 کشیدی روز من ہم چہا برین کشیدن را
 ہو آہیں حمین از میں نمیداند وزیدین را
 از اول بے کہر و در وہن ان لیکیدین را
 جنوں دستے عطا کن جیب مانم وزیدین را
 چہ لذت میدہد شوخی تر کاشن خلیدین را
 بہار رفتہ ات ابدل ز سر گہر و دیدن را
 کہ آب گو بہر دل دارم از مرگان حکین را

بہار گلشن اُلفت بو و نیزنگ یک رنگی
 و لم را کے مکر میکند آئینہ رخسارے
 شدم چون دیدہ و رہر کما بیدیل بہر
 براہ دوستداری رہر کمال کسے باشد

مشوا از خانہ در صحر از صحبت ہار میدن را
 اگر خواہی کنی ممنون گفتارت شنیدن را
 منور می کند خورشید روش چشم دیدن را
 نباشد طاقتم وانی چو دست از تو کشیدن را
 نبودہ گر چہ بختے و رمیا گفتن شنیدن را
 بہار غنچہ امتیہ دل گل کرد از دغش
 بہر دم آتش شوق تو ابدل تیز تر باشد
 من سست و پاتا کے نیابم ہم گل چاکے
 دل افکار محو خار خار او ہی باشد
 ز دسوزی شود گرد دیدہ تر آب بسیار تو
 نریم آبرو خود گرا ز گوئی خونی

ز داغ خود دلِ دیدار بس دیده در گرد
گرفته زنگ از لفظ کهن صورتگر فکرم
نگردم شکوه سنج ساسان شعر خود هرگز

ز چشم نیم با زار خواهد باز دیدن را
بروئے صفحہ معنی ز تو نقش کشیدن را
کہ ہم کند خنجر شد زبان من بریدن را

چہ بودے گر ہمیں عشق مرغ نامہ بر بود
بایں حسنی کہ دار و طائر ز گم پریدن را

بہار گفتگوئے او چہ رنگیں کر دیدن را
نمی آرم دہم از دست دامن طپیدن را
بشوق لعل جاں بخش کے از بس سیم
چہ غم گر طاقت ز قمار نذر نازوانی شد
بہار شوق من یارب چہ نیز کند از آراست
مئی نازش و ناعش ز رسا نگر چنین ہم
حجاب جلوہ جاناں ز من آسود بجان آ
ز بس فریاد ہر دم از دل بے مد عا دام
بصیرا محبت جوش آنت دیدنی دارد
مئی غم و زنجیر جز دل تنگ من سرت
ریدن تا منزل میتوان آہستہ آہستہ
اسیر و نیتہ پیچ کہہ در بند آزادی

گل سرپین حیرت بیدہ ام گوش شنیدن را
کہ سامانے ازیں بہتر ندیدم آرمیدن را
کہا آب تش این میکنم ذوق چشیدن را
دل گشتم دارم براہ او دویدن را
بدل صد خار میدارم گلے زان حسن چیدن را
کہجا مہلت دہا اورا بحال من بریدن را
دو چشم خود تصور کردہ ام دیدن ندیدن را
چہ رنج از من شنیدن را چہ زحمت نازیدن را
دریں وادی بدست رم دہا ہو پریدن را
چہ داند بہر تنگ ظرفے چنین دریا کشیدن را
نداند تیز رفتارے رہ الفت بریدن را
کہ دار و درگرہ ہر جلفہ دامن بریدن را

بشوق بایم وصل و زدن پراختن پناہ
 چه گنج شادمانیہا بہر دم را کجاں کروم
 کہ من افتانند و ام از بال خود گویدین
 دل مسکین خود یکدم ز دست غم خریدین
 تو انم عشق پر کردن کنون امان صد حسرت
 کہ خرمن کرده ام زیں باغ گلہائے خمیدین

برقع کے ندیدمہ و آفتاب را
 طاقت نہاند در دل و جاں مضطرب را
 دل زندگان خواہش دیدار آن نگاہ
 از گلشن وصال خمیدی اگر گلے
 از لعل شکرین تو پر شور شد جہاں
 جز نقش داغ تو نبود سیج در دم
 آسان مدانزاکت وقت پسنداد
 مست نظارہ تو مے نور می کشد
 از دو واہ من بہر سقف فلک بیوخت
 از جوش داغ عشق تو رسوا کجا شدم
 وصف حضور ما یہ رشد و عالم است
 نواب مستطاب کہ لائق علی بود

بردارانے نگار زر رویت نقاب را
 رحمی بجالا کن و کم کن عتاب را
 بدتر ز مرگ خویش شمارند خواب را
 رشک خزاں شمار بہار شباب را
 باقی نہاند لذت مستی شراب را
 یک نقطہ پیش نیت رقم این کتاب را
 کردست داغ داغ دل تکتہ یاب را
 خوش طالعے کہ کرد قدح آفتاب را
 آتش بخرمن است چہاں سحاب را
 مانند نم ازیں ورق اتحاب را
 شغلے دگر مباد جزایں شیخ و شاب را
 دیوان منتخب ہمہ رائے صواب را

یاربازیں وزیرِ اوزیں شاہِ زو و کن (۳) آبا و ملک و ہر دل و جانِ حراب را
لب بستہ پیش آں بیتِ نازک مزاجِ عشق

و ادیم شرح درد و غم بحساب را

بکارم عقدہ ہا کل کشا گویم کرا بکشا
خطِ شوق مرا نکشودہ دارے یار یا بکشا
جنونے خوش کن و سرخِ مہر و وفا بکشا
ترا از نور تو بینم چو شد بیکار چشم من
ز سودایت جہاں شد تار بر دم شتر گوم
تعاقل بند پائے بیقراری ہائے من تاکے
نشانِ کافی در گردنم تار نفس باشد
چو من بیمار آں چشمِ فکر چارہ گرتا کے
کشا دل ہوس ار می شود و ر بند مقصود
چو از آوارگی نافع ترا عقل و ادب بینم
نگاہِ رحمتِ او چارہ در و دل و اند
مترس از منطسی چوں دشت گاہ شاعری دار
بزیہ ہرین موگر بود چشم ہنر زینت
ز بس شاہ و کن مقبول حق شد ہم وزیر او

بمحض فضل خودا میں عقدہ ہا را ایخدا بکشا
بہ پیش تا صدم سسرتہ حرف مدعا بکشا
برنگ صبح چاک سینہ تا اوج سما بکشا
ز پیش روئے من این پر وہ ہا ما سوا بکشا
بکن یک جلوہ شوخی و نعت دید را بکشا
گزراں صبر تا گر دورہ جور و جفا بکشا
مسماں میثوم اے شیخ ز تار مرا بکشا
کتاب طب بگو بکشا و صدق تو ابکشا
و عا کوئے محبت باش فضل مدعا بکشا
بینم دیوانہ چوں گویم کہ ز نیرت زبا بکشا
بینم صبح را گشتن چه حاجت غنچہ ہا بکشا
بمفاج زباں فضل دل اہل سخا بکشا
بروئے روشن لائق علی نواب بکشا
اجابت میکشد منت لب دستِ مہا بکشا

الہی تابورسن و محبت در جہاں باقی (۲۱) بروئے شاہ دیوان ہزراں بابی صبا بختا
 برائے خانہ و سامان آں عکس مشواے عشق
 وہاں التجا پیش شہ حاجت روا بختا

باشد ولم چراغ شب زلف یار را
 شرمندہ نیاز کنم ناز یار را
 از و در آسے زود کہ بر باومی رود
 بر چشم ماست وقف تماشاے ایں چمن
 دائم بیانہ پایہ ایں زندگی بود
 در چشم آں کہ یار دریں خانہ می رسد
 در شہر بس کہ شکوہ مارا جواب نیست
 در سوز عشق بس کہ بود زندگی دیا
 پیر فلک سناست کہ در کجروی خویش
 نواب مستطاب کہ لائق علی بود قی
 از عقل و عدل در راہ مگر بخورد کہ او ۲ صد اقدار بہت از روزگار را
 از لطف جوابگی چه بعیدست گر نواخت
 ماند عشق بندہ خدمت گزار را

سہ: یہ غزل ایک پرزہ سے جس پر بطور مسودہ کے پینل سے لکھی گئی تھی (اثری شکل سے نقل کی گئی) پھر بھی دو تین پرانی ٹپکنے کی وجہ سے
 مٹ گئے تھے جو پڑھے نہ جاسکے۔ ۱۲

زابل دنیا روش ملت و ایمان مطلب
خواہش وصل مکن صحبت جانان مطلب
سینه در بخودی خویش ہمہ چاک دم
تا مگر نشود دل چه صفا می جوئی
زلف درویش نگرودل زنداہب بزار
خون بیکرگی دل جوش زنداز بوش
دشت آباد ہمیں دشتِ دولت می شہد
در رہ شوق اگر سر سلامت باشد
نور درویدہ مشتاق مناسند ہرگز
در میان میت کنوں چون سخن بوس و کنار
سوختن مطلب بیل در غم ہجرش شہد
ایدل از ماندن بسیار زبس بر گردید

کافر اندرین دیر سلیمان مطلب
باش آسودہ ولا آفت ہجران مطلب
از من لے دست جنوں تا گریہا مطلب
گر بطلما ت نہ چشمہ حیواں مطلب
کافر زلف بشو جز رختراں مطلب
جز گل نغمہ بلبل ز گلستاں مطلب
گرتو گشتہ نہ قیس بیابان مطلب
سود سودا بکن و کار با ماں مطلب
فرصت دیدن از آن صاعقہ جلاں مطلب
دل نخواہ از من تا کام و در گاہ مطلب
نامہ شوق مرا جز شرافشاں مطلب
میوہ مطلب راں سر و حراماں مطلب

بخت گریار شود عشق ترا در ہر کار

حسن بلقیس طلب تخت سلیمان مطلب

کہ مست از من بیگانہ از خود با من است مشب
کہ زلف در ہمشاں وہ من بر بہن است مشب
کہ مہرے درین کانتانہ پروا مکن است مشب

بہر ہم مکتبی چشم چراغ روشن است مشب
نہ بیانی بدل دارم نہ برب شیون است مشب
طرف با مہر عالتاب کیر روزن است مشب

کہ ہر سرو چرچاغاں رشک نخل امین ست مشب
 بہار آرزو خندان لہن گلشن ست مشب
 گل عیش و سرور میں کہ حرم حرم ست مشب
 زہر سویم نمایاں نور صبح روشن ست مشب
 دل شب گروما راز لہ جان مکن ست مشب
 چراغ مطلبم را تریزبانی روغن ست مشب
 کہ با جانان میر نسبت جان تن ست مشب
 زلیخا بامہ کنعاں بیک پیرا ہن ست مشب
 کہ پیدا صبح محشر زان بیاض گزشت مشب
 کہ یار دوست دشمن حلقہ دشمن دشمن ست مشب
 نفس بر صبح جانان غیر باد و ان ست مشب

فمنش دارم چو مصروف نیاز بے نیازی عشق

بخواب نمازا و بیداریم پہلوزن ست مشب

از گل مقصود پر دست و ہائے عنایب
 شد ہوا ز بہار آخر نوائے عنایب
 می نماید شاخ گل تاج و لوائے عنایب
 تریزان ہر برگ گل میں وز ناعنایب

چناں از جلوہ شوخی شمعان روشن ست مشب
 بکام خود گل از شاخ گلے از بسکہ می چیم
 کجا گنج زبیری بدامان سحر آحسر
 شب عشاق را بنود سحر اما ز روئے او
 پریشانی بجمیت کشید آخر بجمید اللہ
 نثار و شمع ہم بار و دریں خلوت کہ من دارم
 خبر از جان و تن اصلاً ندارم در وصال او
 خیال یار خوابی صل بنماید مرا ہر دم
 بود ز نقش بدست من سچا نامہ اعمال
 منور دیدہ بختم بود از کحل بیداری
 چہ میوز و کہ جانان ہمدوم و مساز من گردید

فمنش دارم چو مصروف نیاز بے نیازی عشق

بخواب نمازا و بیداریم پہلوزن ست مشب

ناہائے بے اثر حاجت روائے عنایب
 رنگ و بوئے گل نمایاں و زوائے عنایب
 سایہ گلبن بو و ظل ہمائے عنایب
 عشق را دل دادن از بس کلا حرم انقادہ

گل اگر از خون دل رنگیں کند پیراہنش
 ہر چہ باد باد شاخ گل نشمین کردن دست
 عاشقی باشد گل داغ غلامی بیگیاں
 دوستی گوئی کہ اینجا صلح دشمن بودت
 معنی الفت نباشد غیر غفلت و دشمنی
 باز دامن مالہ پرورد او حیرت فراست
 آشیان و دام و بتان و نفس ناسازگار
 بود در وقت طلب کس گشتہ پیچارہ
 سینہ صد چاک را ماند نفس گربنگری
 خار بیارست یا گل زیں سبب ندیشہ بیت

شد بیہ زود آہ او قبائے غدیب
 منتہائے آرزو و مدعائے غدیب
 گشت راج زیں سبب بیع و ترغیب
 بازی بیدر و مردم جنگہائے غدیب
 بگذر و در ذکر گل صبح و سائے غدیب
 صحن گلشن بہت اگر دارا شفاے غدیب
 آہ ازیں آزار و درویدائے غدیب
 بوائے گل گردید آخر رہنائے غدیب
 از فغانہائے اسیر بیخٹائے غدیب
 از برائے عقدہ شکلاکشاے غدیب

بسکہ معنی ہائے رنگیں گل کند از فکر عشق

از صریر خامد اش نشونوائے غدیب

بنیو اما ندگدائے بانوائے غدیب
 آتش دل سوخت از سرتاپا غدیب
 می برد از کار مارا نا لبائے غدیب
 از نئے قلبان او نشونوائے غدیب
 گل شناخواں تر شد از مدحت سرائے غدیب

گل بدست خود ندارد از برائے غدیب
 مشعل گلشن بشد از شعلہ فریاد او
 بسکہ ما ہم دل بخوے بیوفائے وادعایم
 غیچہ از گلشن اسرار باشد آں دہان
 در ضمن آں غیچہ رنگیں بیانی چوں نمود

پردہ گل بانگ می باشد صدائے عندلیب
 آں بلائے گل برآمد این بلائے عندلیب
 پس چه حال زریں ہمہ شور سجا عندلیب
 چوں سیم گلشن آمد جانفزا عندلیب
 آتیاں خوش بود جانزوا عندلیب
 عندلیب کیس ندیدت آتیاں عندلیب
 خار خار گل بود در دودا عندلیب
 ناز گل آں سوہیل میں سواوا عندلیب
 گر چه این بزمست میدان دعا عندلیب

عشق را در مجلس لیاں کہ دید و این نگفت

در حین خالی مبادا گاہ جائے عندلیب

بقدر چشم انجم میں بدل داغ بہار شب
 بجائے مشک برہر داغ تن شد نور بار شب
 مقرر بود کوئی از پئے بوس کنار شب
 کہ صیاد دل عالم مرا باشد سکار شب
 بنائے عیش و شادی می نماید پاندار شب
 نزا کہہائے ناز تن را کہ کردم زیر بار شب

عاشق و مشتوق ہمازند و ہم آواز ہم
 بسکہ از صیاد گلچین نیست خالی این حین
 کز بود گوش گل و میرحم باشد باغبان
 در رہش ساز و فدا ہر لحظہ جان تازہ
 جلوہ در گلشن نمود و شد گرفتار نفس
 دشمنی یا یکدگر لازم بود در عاشقان
 عاشقان را شادی غیر از غم مشتوق نیست
 گر ہوس داری دل خود را کنی در باغ غم
 رنگ می ریزد بجائے خون بہر سوایب

نماید از چراغاں بسکہ رشک لالہ زار شب
 گدائے ماہر و در پردہ دار جلوہ فرور شب
 گرفت از من کنار آں بحر خوبی تشنہ من ام
 چہ خوش خم ایکہ بخت من بہ بیداری ہم بند
 بد و ریا غرق غم و دریاں نمی باشد
 اگر ضعفم نیروی جاں طفیل سخت جانہا

کے شہسوار محفل کے مایہ ناز شہسوار

بچوں مستی شادی نباشد گریہ شادی

کہ ہر تلخ تو باشد چوں شرابِ خوشگوار

گر میکشتی چراغِ دل خود ہو اطلب

از آہِ سرد گرمیِ فیضِ صبا اطلب

اسی در دریا جگنو نہ تو اس شد و اطلب

ہماں عزیز بہت بعشرتِ سر اطلب

اندیشہ کن ز غولِ مشور ہنسما اطلب

ہر مطلب تو از دل بے مدعا اطلب

از یار و روزگار سرا ہر جفا اطلب

ز بہار شرح آں زمین تبلا اطلب

در زیر تیغِ سمر نہ ظلِ ہم اطلب

بیگانہ شہزادِ خلق و مرادِ جفا اطلب

چوں گویت کہ مطلبِ خوب از خدا اطلب

دستِ دعا بر آرا شد دعا اطلب

از خاکِ پائے شاہِ و کن کہمیب اطلب

اقبالِ آفتابِ نسلِ خدا اطلب

کن دور گروں جو با شہی صفا اطلب

تا کے دل تو غنچہ باغِ فسردگی

در دو توتوت و قوت جانِ خرمین

اندوہِ عشق را بدل شاد جاے وہ

در راہِ شوقِ نقشِ قدم نیز بہرنت

پائے طلبِ شکنجہ آزار خود مکن

کاملِ عیارِ سکۂ داغ و مانگے

بر سرفرازی بار بلا استخوانِ شکن

دانی کہ دو لختے شہادتِ نیرسد

و نبی و آخرت طلبِ عام مردمست

خواہی وصال آں بیت کا و اگر کو عشق

بزیغ عشقِ زود چہ غافل شستہ

آئینہ دارِ فیضِ خدا و استپاکِ دست

ہر مطلبیے کہ بہت بخواہ از خدیو خود

۱

۲

۳

پابند با وسایط لطفش ز عدل وجود   لائق علی است خلق و خدا را طلب

من مستحق خاص نوال عسیم تو

(مورخہ ۱۹ مئی ۱۹۲۷ء)

ہر وقت و موقعے کہ بیابی مرا طلب

نہ زیرینک مرادست و پیش پاننگ است
 دلے بعاشق خودہ کہ دل ترا ننگ است
 براہ شوخی حسنت اگر جیاننگ است
 زور و دورئی آن خون گریبت ہر خم
 ملامت است جواب فیختم چہ کنسم
 رسد ز دست بیتے بکہ ننگ بر سر ننگ
 سعاست واسطہ زور بر گراں جانانک
 نگاہ در دل خود گرنہی کنی با سے
 کوسہار رواں چشمہا کہ می بینی
 چہ خوشنماست بیدیدہ چہ پرچہا ست بد
 دلے چوشیشہ مرادست نازکیت بہر
 ز سرد و گرم شب روز تا کجا نالہ
 یل زمانہ منم در صاف شعرو سخن
 بدست بہت ہمدرد جہاں نگاہ سخن

بلائے چرخ بسر نیز بر ملا ننگ است
 طیب دست چو ہر کوک و دواننگ است
 تو شیشہ گیر بریں ننگ شیشہا ننگ است
 تو دست ننگہ لم طرفہ ما جراننگ است
 کہ بزستانی نخل مرا جزا ننگ است
 بیخرم کہ پیش مرا کجا ننگ است
 ز دست آب بفریاد آسایاننگ است
 ہمیں کہ آہنہ خوب لکاننگ است
 بسوز عشق کسے آہ در بکاننگ است
 متکہ سیم ز بہر خود و باننگ است
 ملامت تو بہن شیخ بیجاننگ است
 دست در برم آخرنہ ایچداننگ است
 بدست آمدہ اینک عیب مرا ننگ است
 کہ خاک ز بود و لعل لے بہاننگ است

نثارِ حضرتِ یاورِ علی سَرمِ بادا
 بشوقِ درگہش از سرِ کجا جُدا شکست
 بیانِ بادِ بودِ عشقِ تو پریشانِ گرد
 چو در ہوا سے تو ہمیں پاجا شکست

سخنم گورواں نزا بادا است
 لعلِ کجا موشس یارِ رانا نام
 من ز خاکِ رمہش نیر خیم
 چشمِ مخمور آن بت ترسا
 تاکہ منظورِ یارِ آئینہ شد
 عہد ہائے تو یادِ باد ترا
 بندِ زلفش دراز دید و بخود
 سیرِ بستاں مئی تو انم کرد
 برا میدے بود قیامِ جہاں
 حرفِ حزنم چہ نقشِ شیریں شد
 صحبتِ عشقِ ودختِ رزخوش باد

پیرِ دیرینہ تازہ دامادا است
 خاکم از عشقِ آتشِ ایجا واد است
 گویہ ام آب شد نغاں بادا است

سازگاری مرا با خدا داد است
 شکر گویم چه جائے فریاد است
 غمِ جسمِ سران یار خدا داد است
 ملک الموت وقت امداد است
 دلِ خوش حال بیکه آزاد است
 خوش بنائے نہادہ بر باد است
 عاشقی دولتِ خدا داد است
 کہ غلامِ مطیع و منفاد است
 کیں زیرِ پیرِ معانم ارشاد است

شوق دیدارِ عشق را نازم
 کہ بکلمِ نظر چه استاد است

شوقے اگر تہمت دلا، بیخِ خطرِ نیت
 نقشِ قدمے آہِ دریاں را بگذر نیت
 شمعیت کہ شرمندہ فیضانِ بحرِ نیت
 زنگِ چین و آبِ گہرِ نورِ نظر نیت
 صد بار بیدیدیم و ترا بیخِ خبر نیت
 یک لفظِ سب نیت کہ صد شعلہ سیر نیت

بیم و امید و رولم جا کرو
 ستم اوچوں لطفہا وارو
 زرداغ و گہر ز اشکِ نقش
 زندگی شد عذابِ عاشق را
 غم و شادی ہجرو وصلش نیت
 کاخِ گردوں بانِ نقشِ برآب
 حسنِ محتاجِ من شود آحسر
 برگرفتار خود ترسم کن
 پس سربابت را کنم آباد

ہر خید کہ رفتن برش سہل سفر نیت
 جہرت زد گانش ہمہ از دیدہ گزشتند
 در شوقِ بنا گوش تو جان دادہ دلِ من
 در آئینہ حیرتِ مائابِ جہانش
 رو پوششِ مشویار کہ در خوابِ جہالت
 از کثرتِ داغِ غمِ جسمِ تو جویم

نرم کہ شہر ز زمین اشکم ہمہ سوز و
عجز من افتادہ رساند بدرد دست
نیک و بد ہمہ یک رنگ ماند
آخر دل گزشتہ بگو یا ر کجا رفت

آہے خنکے نیست کہ آں برق آبر نیست
بے بال و پرے را پر پرواز و گز نیست
گر قطع نظر نیست بچشم تو بصر نیست
در خلوتِ (ماز) تو کہے را چو گذر نیست

ایں طرفہ کہ گمشدگیش تا صد باشد

آمد خبر یار و ز دل بیخ خبر نیست

چوں رسم آدر و لدا رچہ سودائے ہست
در میان دشت دل و چشم چو دریائے ہست

۱۔ اصل میں کوئی لفظ رہ گیا ہے "گیتی" دنیا، عالم۔ یہ تینوں لفظ غالباً یہاں بیٹھے سکتے ہیں ۱۲
۲۔ اس کے بعد کا لفظ (ماز) پڑھا نہیں گیا کاغذ پھا ہوا تھا تھے لفظ بھی شکل سمجھ میں آتا "ماز" کا لفظ تیار کیا پھر پھر کھریں پورا کر دیا
۳۔ مولانا حالی جب حیدرآباد تشریف لائے تھے تو والد ایک ملاقات میں مولانا سے فرماتے تھے کہ آپ کی غزل گیلے ہست
حیدرآباد آئی تھی اس طرح پر یہاں مشاعرہ ہوا تھا غالباً یہ غزل اسی مشاعرہ کیلئے موزوں لگی تھی مولانا حالی کے مجرور منظومات فارسی
میں غزل مذکور موجود ہے جس کا مطلع ہے۔

یار باقت گرت جذبہ گیلے ہست
یوسف آخر و دنیا کجا کہ ز لجا سے ہست

اسی ملاقات میں مولانا حالی نے مولوی عبد العلی صاحب دالہ مرحوم کا ذکر کرتے ہوئے ان رباعیات
کو سنایا تھا جو انہوں نے والد مرحوم کی رباعیات مدحیہ کے جواب اور تحفہ شیرینی کے شکریہ میں کہی تھیں۔
جو ان کی کلیات میں درج ہیں۔ اس وقت تک مولانا کو معلوم نہ تھا کہ والد صاحب لد مرحوم کے چچا اور
صاحب یوان پڑا کے علاوے بھائی ہوتے ہیں۔ وہ ان کی شکل و شمائل اور رنگ روپ ان کو ایرالی سمجھتے تھے
راقم الحروف بھی اس ملاقات کے وقت موجود تھا۔ اس لئے بمناسبت مقام اس واقعہ کو راجع

کر دیا گیا۔ ۱۲

خلق گویند مرا شوخ دل آرائے ہست
 کہ حجاب نگہ شوخ تو ایماے ہست
 بر سر خار اگر آبلہ پائے ہست
 کہ تھی کاسہ فلک ز اں ہمہ مینا ہست
 شاہبازیت کہ با پنچہ گیرائے ہست
 دل بے صبر کجا جان شکیبائے ہست
 چوں نکومی نگر م زنگ تمنائے ہست
 روئے ہر یک نگر اندما شائے ہست
 نیم جانش چو کنوں بر لب گویائے ہست

کس گرفتار بدام تو نگر دید ہنوز
 عشق بیچارہ شنیدیم کہ شیدائے ہست

دیدہ جبران ما آئینہ ساں دیدن ندا
 در خموشی نا لہا کریم و شنیدن ندا
 آں تن چوں سیم وز رویدی و وزویدن ندا
 رفتہ خود را بسوئے خویش نکشیدن ندا
 بیدار غمی نصرت یک جام نوشیدن ندا
 ایں قدر لعل لبش با ریک لیسیدن ندا

با دل خستہ و بد حال کہ بنید بدام
 مست گردیم و دگر پرودہ ناموس و ریم
 در رہ شوق ہمیں دیدہ خونبار ہمیں
 سر ہمہ از مئے عشق تو چہا شیشہ و خم
 طائر دل چہ رود از نگہ و مثر گانش
 زلف پرتاب و لبش دم نرند آہ مرا
 ایں تبسم نبود بر لب خو نخواستار ترا
 صورت دیدن حسنت نشد و شامان
 عاشق از تو بزند حرف و شنیدن وارد

بین نگہ در دیدن ناز تو رنجیدن ندا
 از حجاب عاشقی اے شوخ پریدن ندا
 خوش نگہبان بود ایجاں چشم متاقش
 با چین و حشت کہ وار چشم جانان حیرت آ
 ساتی ما بود در یاد دل و لے مارا چہ سود
 خوش بزنگ پاں خور خون دل متاق را

چون گریم خون کنوں و خشک سال شوق او
چوں کتم زاروں زبوں از کردہ خود گشته ام
باغ حشمت صد گل نیزنگ نمودہ و ملے
رشته وار زلف بیابا ز سوز داغ کیت

حسرتے بارید از چشم کہ باریدن ندا
زشت خوئے را کمن رو سپندیدن ندا
اضطرابے دل بشوقش تاب گل چین ندا
این قدر دود نفس زیں مشق چیدن ندا

خوب شد ہر شعر و فن سخن فلا شانہ شد

بے بہا آمد متاع عشق وار زیدن ندا

بد مکافاتے گناہ بوسہ دزدیدن ندا
شد ستم نے مالہ برمن ہرزہ کوئیدن ندا
آبے تاب دل عشق او ازیں گل کردہ آہ
ہر گل باغ جہاں شفته می سازد داغ
خاص چوں از بہر او دام تغافل چید بود
این تماشہ گاہ ہر فرزانہ را دیوانہ ساخت
سرسکافی سر بکار دل صد چاک بود
ز اشک رویش پاک کرون دیدہ تر شکست
آبرویش ز آتش شوق دیش بر باد رفت
عقدہ افتاد در کار پریشانی مرا

از عتاب باز تریدیم تر سپدن ندا
نار سایہا گوش اور سا نیدن ندا
اشک خون در پیشیاں بر ہم باریدن ندا
بوسے عطر دل کش خلق تو بوسیدن ندا
صید ما چنداں بخو و بالید گنجین ندا
خندہ برو وضع جہاں کردیم خندیدن ندا
شانہ بزرگش عیش پیید چیدن ندا
آں نزاکت پیشید ایدل تاب گل چین ندا
می طبع عاشق نہاں خاک غلطیدن ندا
مصرع پیچیدہ زلف تو ہمیدن ندا

برہم رنگ سخن در گوش دہا درو شد
 این قدر خون دلم چون باد جو شیدن ندا

اشتباہ رنگ تو بر رسم تو غالب شد آہ

لے شکر جرم عشق زار بخشیدن ندا

مشیت

چشم پوشیدیم ز میاں روئے او دیدن ندا

سر و آہ از اشک بالید و بالیدن ندا

حال بخور فراق از دور پرسیدن ندا

عاقبت رسوا شدی از ترس رسیدن ندا

در خیالم جز سر کوئے تو گر دیدن ندا

پائے در دامان دشت و کوہ چیدن ندا

در کمال ضعف خود از جائے خمیدن ندا

رو بقیش پائے او ہر کام بالیدن ندا

دل بشوق ویش از جو ز رسیدن ندا

دائے آئینہ پائیدیم و پائیدن ندا

ایں چہ استعانت ایجاں و قریب گشت

ایدل از جرات نمودت عشق در زیدن چو

بے سرو پا گشتہ ام ہر چند در سودائے تو

سرد ام شہرت اے مجنون تما و آخر ترا

غافلے بیمار ہجرت رفت در ملک بقا

غیرت من در طلب زان شان نگذاشت ندا

از ہلال ابرو جاناں اشارت دیدہ ام

پیش از میں جسم نرا ز م عشق کا ہیدن ندا

لوئے داغ دل ز حرف ماترا دیدن ندا

چوں شدم ہشیار کجاں زازا بالیدن ندا

بشنوا کنوں صد ملامت روئے او دیدن ندا

ما بگر شمع گر دیدیم و گر دیدن ندا

تا نفس چوں دو زلف پارچیدن ندا

در خیال وصل او در خواب خندیدن ندا

پند من دیدی دلا افسوس نشیدن ندا

آتے در جسم جان از صحبت دل اوستا

فشتہ در دوسر شوقش و وبال گشتہ است
 شوقیم میں دوس و زبش بوسیدم وہاں
 در ہوا کے شوق او ایدل چو پیل ز می بخو
 ہر کسے بر جائے من کنوں بگریزار زار
 یارست خواب زو من چہیں بیدار حیف
 تا برو چشمے رسید از ما ز ہم پاشید آہ

انتیاز آخر شبک شد در نظر با آہ عشق

با گہ شعر مرا سنجید سنجیدن نداشت

آہ عذر رنگاں عیار نشیدن نداشت
 یک نظر بس بود دیگر سیر او دیدن نداشت
 ان نظام کشت و خون بر گردن قائل بماند
 گرا جازت داو بہر دیدن خود بس نبود
 بے سرو پائے ترا در جستجوای قیس بس
 بے نیازش راز سر خاریدن مطلب چکار
 کہے شود قوت گوارا لے جنوں این دانہا
 بیقراری از دل من یافت تسکین عاقبت
 میں گلوئے خشک و فوارہ خون گشتہ است

سندل از خاک ہش بر چہ بہ مالیدن نداشت
 یارو ابید از من جائے بوسیدن نداشت
 بر سر آں شعلہ خوچوں باد چسپیدن نداشت
 حیف برو یوانگکان عشق خستیدن نداشت
 عشق در یک پیرن با حسن خوابیدن نداشت
 دفتر جمعیت احباب پالیدن نداشت

پر مکان غیری شد در ہش دیدن نداشت
 جز خش از ہر صہ باشد چشم پوشیدن نداشت
 این قدر در دیدم اہمال و زردین نداشت
 ما غلط کریم ازو سے وقت پریدن نداشت
 سر ز خار پائے خود در راہ خاریدن نداشت
 آہ محرومی کف افسوس مالیدن نداشت
 از وہاں زخم باز بخر خائیدن نداشت
 این نمط سیما براءینہ چسپیدن نداشت
 این قدر بر کشتہ خود تیغ باریدن نداشت

بھیکس نادان ترا زراہد نباشد در جہاں
از خدا کے مہربان تر سید تر سیدین ندا

در قبول و رد عرض حال عشق اقا و شک

ہر سرے در بزم او چون شمع جنبیدین ندا

ایں قدر زراہد شوق حورا ز دیدن ندا

از نوراضی شد ہمہ ایدت رنجیدین ندا

چوں شود از خواب زان فتنہ گر بیدار آہ

خوش لب بعلت بخونم میکند بازی مدام

ما بہ تنہائی زبان خاموشی بکشودہ ایم

بجمع گل با پریشاں نالہ بلبل کجاست

دم مزین از مستی خود گاہ بہت و گاہ نیت

یکدمے نیو کہ از مہر تو ام ایماہ نیت

روئے و خوئے آتشین است بس کہ باشد دینش

من شہید عشوہ بیدار و نازت گشتہ ام

گاہ گلہ می کشاید بر رخ امید ما

دل نمیداند کہ چوں سازد لبوز خوشین

گر کشم آہے بہ پیشت میر سدی رے دل

بہ کہ معدوش شماری خواہ بہت و خواہ نیت

دل بسوز و نالہ بر لب در جگر چوں آہ نیت

نیت در عالم دلے ایجان کہ آتش گاہ نیت

گوش بر نہ غیر وہ، وہ سچ در انواہ نیت

یک در لطفے کہ غیر از باب صد اکراہ نیت

آتش لعش ز خط تا آب ز پر گاہ نیت

وہ کہ جرے سر نرود از من کہ با و فراہ نیت

اے عزیزاں سحرِ بابل، غنیمتِ دل را نمود
 یوسفِ گمشدہ مارا گزیرا ز چاہِ نیت
 عکسِ حسنِ بے نظیرش در دلِ درویدہ ماند
 اینچنین آئینہ ہاگور و کوشِ اشباہِ نیت
 جلوہ ہائے حسنِ تو از بسکہ ہر جا پیش گرفت
 خلِ عشقت در دلِ تنگم کنون با نیت
 عشقِ حیرانم کہ در توصیفِ آن مروت بند

۱۰: عجیب تفاق ہے حضرت عشق کے جس قدر مسودات میرے پاس موجود تھے ان کو مرتبہ رشتا کر کے مطلع کو روانہ کر دیا گیا تھا کہ یہ غزل اور اس کے ساتھ اور متعدد غزلیں جو اپنی اپنی جگہ ملحق کر دی گئی ہیں مجھ کو بتھام را پچو شاہ باقی صاحب کی ایک بیاض میں دستیاب ہوئیں جس کا شان دگمان بھی نہ تھا والد مرحوم کے منظومات میں نے ایک رباعی شاہ باقی صاحب کی مدح میں کہی تھی جو مدگل میں جب کہ صنلع ننگسور کا ایک نعلہ تھا تحصیلدار تھے۔ اس سے زیادہ مجھے شاہ صاحب کا کوئی حال معلوم نہ تھا میں نے ان کے متعلق یہاں بعض لوگوں سے دریافت کیا تو معلوم ہوا کہ ان کے باقیات اصلاحات میں ایک فرزند محمد محمود صاحب یہاں مستیم ہیں اور ان کے پاس شاہ صاحب کا ذخیرہ کتب بھی موجود ہے جب ان کو یہاں میری موجودگی کی اطلاع ملی تو قدیم رواد بط کو ملحوظ رکھتے ہوئے وہ خود مجھ سے ملنے کے لئے تشریف لائے۔ بہت ضعیف ہو گئے ہیں۔ تقریباً ۹۰ سال کی عمر ہے لیکن ہوش و حواس درست ہیں۔ شاہ صاحب والد مرحوم کے حالات اور قدیم واقعات آبدیدہ ہو کر بیان کرتے تھے میں بھی ان کے دولت خانہ پر کئی مرتبہ حاضر ہوا اپنی ساری کتابیں میرے سامنے لا کر رکھ دیں اور بہت محبت اور رعایت بزرگانہ کے ساتھ ہمیشہ آئے شاہ صاحب نے تصوف کی کتابوں کا اچھا ذخیرہ جمع کیا تھا اپنی کتابوں میں بیاض مذکورہ الصدر اور شاہ صاحب کا دیوان اور نشانات اور بعض دوسرے رسائل دیکھنے میں آئے ۱۲-۱۶ شہر یونیورسٹی لائبریری بتھام پچو (جامع دیوان)

نوٹ:۔ انسوس ہے کہ دورانِ طباعت میں ان کا انتقال ہو گیا (۱۶ دے ۱۹۰۹ء)۔

ہم تم کا صبر باشد لیکن زباں کوتاہ نیست

ہر شب کنم ز طرہ طرار یار بحث
 ہر روز می رود ز رخ نور بار بحث
 لب بستہ ام کہ بیخ نیاید بکار بحث
 یک خاموشی زیار و ز من صد ہزار بحث
 دو و چراغ کشتہ پر نور دل بود
 شمع دماغ سوز زباں زندہ بار بحث
 ہر سادہ دل فریب ز رنگینیش خور و
 گلہائے داغ دار و دبا شد ہزار بحث
 دعوتے ہمیں خوش است کہ ثابت نمی شود
 ہرگز مدار کار محبت مدار بحث
 گفت و شنید ہر دو گواہان صادق اند
 در عاشقی نیامد مقصد برار بحث
 متساق وصل با شرم و حجت چه حاجت
 ایجاں تتم بود من بیقرار بحث
 شادم نامند پس کہ غبار مہ یاد رفت
 آن نے سوار را من خاکسار بحث

دائماً دلیل شوق بجائے نمیرسد

کم کم مباد عشق شود بے شمار بحث

بیچارہ من چشم ترحم چہ تو اں کرد
 بستہ مرا بر تو چو مردم چہ تو اں کرد
 شد چشم ترم غیرت فلزم چہ تو اں کرد
 بیابانی دل رشک تلامطم چہ تو اں کرد
 از گریہ مرا چارہ نباشد لفراقت
 بے مہر بود جلوہ انجم چہ تو اں کرد
 صد خواہش دل تا بلیم آمد و گشت
 نے صبر و نہ بارے تکلم چہ تو اں کرد
 تا سرخ کند چشم ترم را بتماشا
 شد لعل نو ہر رنگ تبسم چہ تو اں کرد
 کو خواب بہر تو گزین دیدہ و مزرگان
 ہر خار بود بستر قائم چہ تو اں کرد

باطلاع ناساز در اندوه جدائی
ساقی ز لب نوش گرم کن دوسه جگه
بیزار ز انصاف چو شد یار ستمگام
جو رست و جفا شیوه خوبان دل آزار
دل میرود از خویش بشوق دین او

جز ناله جانگاہ تر نم چه توان کرد
من تشنه و خالی شده هر خم چه توان کرد
خاموش نشینیم تنظیر چه توان کرد
با طبع چنینند کجاست کرم چه توان کرد
خود خضر درین راه زندگم چه توان کرد

در حالت خود عشق همی گفت تکرار

بستند مرا بر تو چو مردم چه توان کرد

گر تبا بد همه خورشید کجا صبح شود
انتظار است مرا شمع شب وصل هنوز
تکمه از بند گریبان تو آزاد شد
شب بسودا سر زلف ریه میگردد
باده خواب خدا یا بکنند بهوشش
شمع دل زنده شبهای غم را چو خبر
زنده شوق تو از بسکه سبک روح بود
ورونام تو شب روز بیا میدارد
معنی جلوه خورشید رنجه تا فهمد

شامم از طلعت آن و تقاضی شود
سینه را و انگذ یار که تا صبح شود
روئے از مهر کجا یار جدا صبح شود
کاش در نور بنا گوش نشا صبح شود
تشنه وصل مگر روزه کشت صبح شود
بهر عالم همه گو روح فتنه صبح شود
محو در پیرد می باد صبا صبح شود
عاشق تو نه همین گرم دعا صبح شود
صورت آینه صدق و صفا صبح شود

رقم مہر تو برول کشدومی ترسد کہ ز انجم نقطہ سہونا صبح شود
 کوکب طالع من عشق کہ خشاں بادا
 نگذارو کہ شب قدر مرا صبح شود
 سرگرم فغاں بلبل پختہ چوین شد
 بکرنگی ما باز چہ نیرنگ بر آرو
 نظارگی باغ تاشائے توحیران
 ز آثار حیاتم بفراق تو چہ پرسی
 خون دل من جوش زند و زخم زلفش
 در شوق حدیث ہمہ تن گوش بانیم
 یارب یکہ گویم و چہ گویم کہ چہ حال است
 شاید کہ تو ہم قدر من ابدت شناسی
 میں جوش بہار دل پرواغ من ایدو
 شوق تو عجب قلندہ گرا مدچہ کنم آہ
 از پر تو روئے تو چو آئینہ ہمین شد
 آندل کہ چو جاں دامنش دشمن من شد

ریخ سفر و رحمت غربت نشناسم

عمریت کہ مینمانہ مرا عشق وطن شد

از خویش دلم و رپے آرام وطن شد
 دانی کہ جہاں بر سر من رفت بہجراں
 این باعث گمراہی آوارہ شدن شد
 تن جہت جانم شد و جاں آفت تن شد

از سوزش دل نیت مرا فرصت یکدم
 آخر دل دیوانہ چہ ہیشیاں برآمد
 بیتابی دل را بہوائے تو تشرست
 از مطلب خود بسیج نگفتم و بقیہ
 جان بازی خود بر سر خود خوب بہ بند
 از بس بہوائے تو بود باز شب و روز
 دارستہ دلم با ہمہ آشفتمہ نظامی
 در سیر بہار گل داغ دل خوشیم

ہر مالہ نور اسبابیں داغ کہن شد
 کز لطف جہاں تو مہنون مہنون شد
 دریا بزرخاکم کہ تہی جسم کہن شد
 ہمش چہ رسا گشت و چہ وقاد و ہن شد
 باز گیر دل را کہ نغاں ہاش رسن شد
 از دیدہ من آرزو گرم شدن شد
 بچوں واقف آن مخزن انار دہن شد
 تا دور ز چشم ترم آن رشک چمن شد

بیار سخن بہت دلی عشق چہ گوید

در خلوت وصل تو کہ دشوار سخن شد

ہر خید کہ دشوار ترا حرف زدن شد
 ہر تلخ کہ گفتی بند اقم شکرین ست
 از میوہ فردوس فریبے نخورد باز
 نقش قدم ناز تو ہر جا کہ فتاد است
 اے زلف مدہ تن شکستش بشکنہا
 ہر دم بجبال تو ہماں دور بجائے
 از مرہم کافر دلم کسزد برآمد

پرسوز لب لعل تو بسیار سخن شد
 نازم بد ہان تو عجب سہر سخن شد
 شیدا اے تو دل دادہ تاریخ ذوق شد
 از پردہ چشم ترمین سسرتش نلگن شد
 ما را دل صد پارہ ترا پارہ تن شد
 شیدا اے تو ایجاں تن تنہا ز وطن شد
 تا پنبہ زخم حکرم ناخن من شد